

Неофіційний український переклад

Рада з прав людини

П'ятдесят п'ята сесія

26 лютого – 5 квітня 2024

Пункт 4 порядку денного

Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради

Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні

Резюме

Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні подає свою доповідь Раді з прав людини відповідно до резолюції 52/32 Ради, якою було поновлено початковий мандат Комісії.

Через два роки після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну страждання цивільного населення, які потерпають від труднощів, спричинених цим збройним конфліктом, продовжують множитися, зокрема через нехтування основними принципами гуманітарного права та зобов'язаннями в області прав людини. Комісія виявила нові докази того, що російська влада вчинила порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також відповідні воєнні злочини на територіях, що потрапили під її контроль в Україні.

Комісія занепокоєна подальшим використанням вибухової зброї у місцях проживання цивільного населення. Комісія визначила, що бойові дії у Маріуполі та облога міста на початку повномасштабного вторгнення мали надзвичайно серйозний вплив на цивільне населення.

Нещодавні невідомі напади російських збройних сил у порушення міжнародного гуманітарного права призвели до жертв серед цивільного населення, а також до руйнування та пошкодження цивільних об'єктів, у тому числі об'єктів, що перебувають під захистом, таких як лікарні та об'єкти культурної спадщини. У багатьох випадках російські збройні сили не вживали можливих запобіжних заходів, щоб переконатися, що постраждали об'єкти не є цивільними. Комісія підтверджує свій попередній висновок про те, що численність таких атак свідчить про закономірність ігнорування російськими збройними силами можливого завдання шкоди цивільному населенню.

Нові докази підтверджують попередні висновки Комісії про те, що практика тортур, до якої вдається російська влада в Україні та Російській Федерації, є поширеною та систематичною. У доповіді описано випадки, що підтверджують жахливе поводження з українськими військовополоненими в різних місцях позбавлення волі в Російській Федерації.

У цій доповіді описано випадки зґвалтувань і сексуального насильства, скоєні проти жінок за обставин, в рамках яких це також прирівнюється до катувань. У ній

також детально описані випадки сексуалізованих катувань та погрози зґвалтування військовополонених-чоловіків.

У процесі розслідувань було виявлено подальші докази незаконного переміщення дітей на підконтрольні Росії території.

У доповіді також задокументовано декілька порушень прав людини, вчинених українською владою проти осіб, підозрюваних у співпраці з російською владою.

Комісія занепокоєна масштабами, тривалістю і тяжкістю розслідуваних нею порушень і злочинів, а також їхнім впливом на потерпілих та постраждали громади. Комісія наново наголошує на важливості притягнення до відповідальності, включно з усіма її вимірами.

Неофіційний переклад

I. Вступ

1. Згідно з резолюцією 52/32, якою було подовжено початковий мандат Комісії на один рік, Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні подає цю комплексну доповідь Раді з прав людини на її п'ятдесят п'ятій сесії.
2. Від березня 2022 року обов'язки членів Комісії виконують Ерік Мьосе (Норвегія) та Пабло де Грейф (Колумбія). Головою Комісії є пан Мьосе. У червні 2023 року Голова Ради з прав людини також призначив членкинею пані Врінду Гровер (Індія).
3. У цій доповіді викладено результати роботи Комісії протягом її другого мандату. Ця доповідь доповнює звіт Комісії, поданий Раді з прав людини у березні 2023 року, більш детальні знахідки якого викладено у документі залу засідань від серпня 2023 року, та доповідь Генеральній Асамблеї від жовтня 2023 року.¹
4. Під час виконання свого поточного мандату Комісія мала 16 поїздок до України та відвідала 34 населених пункти у дев'яти областях України, а також здійснила поїздки до Польщі та Нідерландів. Комісія провела інтерв'ю з 422 жінками та 394 чоловіками, оглянула місця атак та інцидентів, а також ознайомилася із відповідними документами, експертними та судово-медичними звітами, фотографіями та відеоматеріалами. Під час перебігу двох своїх мандатів Комісія загалом відвідала Україну 26 разів та побувала у 90 населених пунктах, провела інтерв'ю з 770 жінками та 641 чоловіками.
5. Комісія керується принципами незалежності, неупередженості, об'єктивності та добросовісності. Комісія застосовує підхід, орієнтований на інтереси потерпілих, і у своїй роботі першочергову увагу приділяє їхній безпеці та захисту. Відповідно до застосовного стандарту доказування, а саме, "обґрунтованих підстав зробити висновок", Комісія доходить висновків тоді, коли на основі сукупності перевіреної інформації об'єктивний та звичайний розсудливий спостерігач мав би "обґрунтовані підстави зробити висновок", що ці факти представлені так, як вони дійсно відбулися. Правовий аналіз Комісії ґрунтується на відповідних положеннях міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права.²
6. Відповідно до положень свого мандату, Комісія прагнула розглянути всі наявні твердження про порушення та відповідні злочини, і у цій доповіді наводить приклади, які ілюструють основні закономірності, виявлені Комісією. За можливості, Комісія намагалася встановити особи, відповідальні за задокументовані нею злочини та порушення, і наразі Комісія продовжує складати список таких осіб.
7. Комісія вдячна уряду України за надану співпрацю. На глибокий жаль Комісії, її зусилля зі встановлення взаємодії з Російською Федерацією залишаються безуспішними: Комісія надіслала 23 письмові запити про зустріч та надання доступу та інформації, але не отримала жодної відповіді. Комісія також постійно публічно висловлювала зацікавленість у встановленні змістовної комунікації із російськими посадовцями. Така відсутність співпраці, на додаток до жаклих безпечових умов, ускладнила доступ до певних районів країни.
8. Комісія ще раз висловлює свою велику вдячність потерпілим та свідкам, які знайшли в собі сили поділитися своїм травматичним досвідом всього пережитого, а також всім іншим особам, з якими вона спілкувалася, та організаціями за надану їй інформацію.

¹ A/HRC/52/62; A/HRC/52/CRP.4; A/78/540.

² A/78/540, п. 7-8.

II. Порушення міжнародного права

9. Роки збройного конфлікту серйозно вплинули на населення України. Станом на 15 лютого 2024 року, за даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини загинуло 10 582 особи і 19 875 осіб було поранено. Однак справжня кількість постраждалих, ймовірно, вища. Цивільному населенню довелося справлятися з втратою своїх рідних та близьких, безповоротною втратою будинків та іншого майна, масовим переміщенням, постійним відчуттям страху та гострою нестачею найнеобхіднішого – все це призвело до серйозних обмежень у доступі до здійснення найголовніших прав людини.

10. Під час виконання свого другого мандату Комісія збирила подальші докази порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також відповідних злочинів, скоєних російською владою³ в Україні. У цій доповіді викладено інформацію про тяжкі наслідки облоги та інтенсивних бойових дій для цивільного населення на ранніх стадіях збройного конфлікту в місті Маріуполь Донецької області. Комісія також знайшла докази нових нападів із застосуванням вибухової зброї, скоєних у порушення міжнародного гуманітарного права. Вперше доповідь містить повідомлення про напади на об'єкти культурної спадщини та історичні місця, а також про захоплення культурних цінностей. Комісія також задокументувала подальші випадки умисних вбивств, катувань (зокрема, саме військовополонених), зґвалтувань та іншого сексуального насильства, а також переміщення дітей.

11. У цій доповіді наведено два випадки порушень українською владою прав людини щодо ймовірних колабораціоністів.⁴

A. Порушення, вчинені під час ведення бойових дій

12. Комісія продовжила розслідувати напади із застосуванням вибухової зброї в населених районах, які призвели до загибелі та поранень серед цивільного населення та пошкоджень і руйнувань цивільних об'єктів. Комісія вивчила атаки, скоєні на територіях, які контролюються українським урядом, і на територіях, які знаходяться під контролем російської влади. Комісії вдалося опитати людей, що вціліли у Маріуполі, та які, незважаючи на триваючі травми та страх за родичів, що досі перебувають у цьому районі, надали інформацію для розслідування Комісії.

1. Облога Маріуполя

13. Від 24 лютого 2022 року російські збройні сили атакували місто Маріуполь з різних напрямків і до 1 березня 2022 року повністю оточили його. Почалися важкі вуличні бої, що завдало величезних страждань цивільним. Українські збройні сили воювали всередині міста і, зрештою, укрилися на заводі “Азовсталь”. Облога Маріуполя тривала до 20 травня 2022 року, коли російська влада оголосила про “повне звільнення” міста.⁵

Значні людські втрати та руйнування цивільних будівель

14. Комісія опитала 50 жінок та 33 чоловіків, які розповіли про свій жахливий досвід перебування у місті Маріуполь. Мешканці розказали про періоди невпинних обстрілів та повітряних бомбардувань. В той час як супутникові знімки вказують на

³ У рамках цієї доповіді “російська влада” означає російську військову та цивільну окупаційну владу, а також усі пов'язані з нею де-факто органи влади, озброєні групи та приватні військові та охоронні компанії.

⁴ У рамках цієї доповіді “українська влада” означає українську військову та цивільну владу, а також усі пов'язані з нею особи та угруповання.

⁵ Російська Федерація, Міноборони, “Завод “Азовсталь” у Маріуполі повністю звільнено”, 20 травня.

те, що постраждало 15 555 споруд (831 зруйновано, 5 877 сильно пошкоджено та 8 847 помірно пошкоджено), фактична шкода, ймовірно, є більш значною (див. Додаток). Мешканці бачили, як під обстрілами обвалювалися будівлі та будинки, у деяких випадках, як гинуть та страждають від поранень їхні близькі, та як цілі райони міста перетворюються на руїни. Двоє мешканців, наприклад, стали свідками того, як танки стріляли по цивільних будинках; одна жінка розповіла, як авіаудар поціливі по сусідній дев'ятиповерховій будівлі, і люди, які там жили, вистрибували з вікон.

15. За оцінками української влади, за цей період у Маріуполі загинули тисячі цивільних. Після постійних боїв мешканці, що виходили з укриттів, бачили на вулицях і в уламках будинків мертві тіла; вони впізнавали своїх родичів, сусідів і знайомих. Жінка, яка евакуювала пораненого чоловіка, так описала свій шлях до лікарні: *“Це було справжнє пекло. Вибухи. Зруйновані будівлі. Будинки у вогні. Крики поранених звідусіль”*. У лікарні вона побачила три палати, заповнені мертвими тілами, і ще більше було в коридорі. Інші містяни також згадували, що бачили велику кількість мертвих тіл у лікарнях міста.

Вплив на медичні заклади

16. Згідно з отриманими даними, бойові дії в місті Маріуполь пошкодили або зруйнували щонайменше 58 будівель медичної інфраструктури. Комісія опитала мешканців, які стали свідками та постраждали від пошкоджень або руйнувань медичних закладів. Це ті, хто зверталися по термінову медичну допомогу або спробували знайти укриття в лікарнях.

17. Близько 13 березня 2022 року основний бойовий танк модифікації Т72М3 обстріляв лікарню № 2, що призвело до жертв серед цивільного населення та пошкодження четвертого та п'ятого поверхів. У лікарні надавали допомогу пораненим та прихисток десяткам людей. Комісія опитала кількох свідків, які постраждали від атаки і бачили танк з літерою “Z”, що належав російським збройним силам та розташовувався перед будівлею. Один свідок бачив, як танк стріляв по лікарні. Співрозмовники повідомили, що напередодні російські збройні сили взяли під контроль госпіталь і провели обшук. Комісія підсумувала, що ця атака є невідбирковою⁶ і становить воєнний злочин, що полягає у спричиненні надмірної кількості випадкових смертей, поранень чи ушкоджень⁷. Комісія дійшла висновку щодо непропорційності атаки по функціонуючому госпіталю, всередині якого знаходилися цивільні особи, а також російські солдати. Окрім того, лікарні перебувають під особливим захистом відповідно до міжнародного гуманітарного права.

18. Раніше Комісія встановила, що 9 березня 2022 року російські збройні сили провели невідбиркову повітряну атаку, яка вразила пологовий будинок № 3.⁸ У рамках цієї доповіді Комісія поспілкувалася з більшою кількістю цивільних осіб, присутніх та поранених під час нападу. Молода жінка, яка чекала на пологи, втратила зв'язок зі своїми батьками, що постраждали внаслідок атаки, і їй довелося евакуювати в інший пологовий будинок. В холодній палаті без опалення та води вона народила хлопчика. Жінка розповіла: *“Це мав бути найщасливіший момент у моєму житті, але він був одним з найстрашніших”*.

19. Мешканці Маріуполя також повідомили про нестачу медичного персоналу та необхідних матеріалів для термінової допомоги пораненим. Лікарка розповіла Комісії, що вона стала свідком того, як до лікарні нескінченно поступали поранені. Жінка, яка чекала на операцію сина, розповіла, що кінцівки йому довелося ампутувати без анестезії. Поранений пацієнт розповів, що поранені помирали від ран, бо ліки закінчилися. Жінка, яка ховалася в лікарні, описала сходи як *“шлях смерті”*. Вона

⁶ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 51(4)-(5).

⁷ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 85(3)(b).

⁸ A/HRC/52/CRP.4, п. 195-200.

бачила, як важкопоранені люди з відсутніми частинами тіла просили води, але навіть цього забезпечити було неможливо.

Відсутність доступу до предметів першої необхідності

20. Через посилення бойових дій були пошкоджені енергетичні об'єкти та лінії постачання. Супутникові знімки показують пошкодження 11 електростанцій. За словами мешканців Маріуполя, вода, електроенергія та опалення зникли 2 березня 2022 року, через день після початку облоги. Через кілька днів газопостачання зникло теж. Близько середини березня 2022 року стало також бракувати води та їжі. У тих крамницях, що ще мали змогу працювати, була обмежена кількість товарів. Незважаючи на триваючі обстріли, мешканцям не залишалося нічого іншого, як виходити на вулицю, шукати та готувати їжу. В результаті деяких з них було вбито та поранено. Мешканці розповіли, що вони були вимушені топити сніг та пити воду, зливу з радіаторів та котлів. Очевидці розповідали про сильні страждання від холоду. Особливо суворими були умови життя в переповнених укриттях підвалів лікарень, культурних або адміністративних будівель, де десятки людей шукали притулку, і де часто не було найнеобхіднішого.

Захоплення міста російськими збройними силами та евакуація

21. Багато жителів Маріуполя повідомили, що в розпал бойових дій мобільна мережа була практично відсутня, і вони були відрізані від інформації про евакуаційні коридори. Співрозмовники докладали власних зусиль, щоб врятуватися, ризикуючи життям. Деякі мешканці стали свідками того, як російські бойові машини та солдати стріляли по цивільних, які намагалися виїхати машинами.

22. Оскільки російські збройні сили поступово брали під контроль місто, вони проводили так звані “зачистки”, які включали обшуки захоплених кварталів. Мешканці, які укрилися в лікарні, розповіли, що під час цього процесу російські солдати залякували людей та стріляли в них. Іноді вони наказували цивільним негайно покинути місця укриттів. Російські збройні сили дозволяли або наказували евакуюватися в підконтрольні їм райони. Цивільним особам доводилося перетинати кілька контрольно-пропускних пунктів та проходити через фільтраційні пункти. За словами людей, під час тривалого контролю деяких осіб змушували роздягатися для перевірки татуювань, а інколи деяких затримували. Щоб дістатися до територій, що знаходяться під контролем українського уряду, багатьом довелося тікати через Російську Федерацію та через кілька інших країн.

23. Люди, що вижили у Маріуполі, розповідали про травму та страх, які їх переслідують. На запитання про справедливість одна молода жінка відповіла: *“Ми щасливо жили в прекрасному Маріуполі ... але через чисть рішення ми втратили все, наші життя, наших друзів, наші будинки, наших рідних ... нічого не зможе заповнити наше відчуття втрати ... це все неможливо повернути”*.

24. Раніше Комісія встановила, що російські збройні сили вчинили невибіркові атаки на Маріупольський драматичний театр⁹ та пологове відділення № 3 у порушення міжнародного гуманітарного права. Під час поточного мандату Комісія встановила, що щодо лікарні № 2 російські збройні сили вчинили невибіркову атаку та воєнний злочин, що полягає у спричиненні надмірної шкоди. У цих випадках російські збройні сили не вжили всіх необхідних можливих запобіжних заходів відповідно до міжнародного гуманітарного права. Поточні висновки підтверджують необхідність продовження розслідувань, зокрема щодо того, чи може ведення бойових дій та облога становити злочини проти людяності.¹⁰

2. Напади із застосуванням вибухової зброї

⁹ A/HRC/52/CRP.4, п. 201-207.

¹⁰ A/HRC/52/62, п. 35.

25. Протягом свого другого мандату Комісія продовжила розслідування атак із застосуванням вибухової зброї в населених пунктах. Вона задокументувала напади, які спричинили численні жертви серед цивільного населення та руйнування цивільних об'єктів, зокрема житлові будинки, функціонуючі медичні установи, історичні будівлі, включно з церквами, залізничними вокзалами, ресторанами, кафе, супермаркетами, складськими приміщеннями для цивільного використання та автозаправними станціями.¹¹

26. Атаки із застосуванням вибухової зброї в населених пунктах залишаються основною причиною смертей та поранень серед цивільного населення в Україні. Станом на 15 лютого 2024 року, за даними УВКПЛ, в результаті таких нападів було вбито 8 898 осіб та поранено 18 818 осіб. Фактичне число, ймовірно, вище.

27. Особливо трагічною є атака 5 жовтня 2023 року на кафе в селі Гроза Харківської області, в результаті якої загинули 36 жінок, 22 чоловіки та 1 хлопчик, під час поминальної служби, на яку зібралась велика кількість цивільних осіб.¹² Комісія опитала згорьованих жителів села, які знали більшість загиблих, та втратили декількох родичів через цю атаку.

28. Також винятково руйнівною є хвиля атак 29 грудня 2023 року, що стала однією з найбільших за останні два роки. За повідомленнями, внаслідок цієї атаки уражено різні локації щонайменше у восьми містах України та вбито понад 50 осіб. Повідомляється, що наступного дня внаслідок удару по центру міста Белгород у Російській Федерації загинуло 25 осіб.

29. У рамках цієї доповіді Комісія проводила розслідування нападів на об'єкти культурної спадщини, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права.¹³ За даними української влади, дві хвилі атак 20 та 23 липня 2023 року в Одеській області пошкодили 29 культурних об'єктів (див. п. 41-45). Більшість пошкоджених будівель розташовані в межах периметру історичного центру міста Одеси, який внесено до Списку об'єктів Світової спадщини. 6 липня 2023 року інша атака у межах історичного центру Львова, який також внесено до Списку об'єктів Світової спадщини, вразила одну будівлю, пошкодила кілька інших, вбила 8 жінок, 1 чоловіка та поранила 45 цивільних осіб.

30. Напади з використанням вибухової зброї по медичних закладах мають безпосередній і тривалий вплив та позбавляють громади доступу до необхідних медичних послуг. Комісія описує такі атаки у місті Дніпро, Дніпропетровській області (див. п. 38-39), і в місті Маріуполь (див. п. 17). Також Комісія збрала інформацію про атаку, яка, за повідомленнями, пошкодила лікарню в місті Донецьк (див. п. 48).

3. Атаки із застосуванням вибухової зброї на територіях під контролем українського уряду

31. Комісія встановила, що атаки, які вона розслідувала та які детально описані нижче, були невибірковими, що порушує міжнародне гуманітарне право, оскільки, серед іншого, ці атаки не були спрямовані на конкретний військовий об'єкт. У більшості випадків Комісія не виявила військової присутності у місцях атак або в безпосередній близькості від них. У випадку атаки у місті Краматорськ Донецької області Комісія встановила, що, незважаючи на деяку військову присутність, напад водночас спричинив втрати та поранення серед цивільного населення та пошкодження, які були надмірними по відношенню до можливої військової переваги, і тому були непропорційними. У всіх випадках атакуючі сили не вжили можливих

¹¹ A/78/540, п. 27-39.

¹² УВКПЛ, “[Напад на поминальний обід у селі Гроза](#)”, 5 жовтня 2023.

¹³ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, стаття 53; Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, статті 4-5.

запобіжних заходів, наприклад, не впевнилися в тому, що атакований об'єкт не є цивільним, що є порушенням міжнародного гуманітарного права.

32. Комісія дійшла висновку, що майже всі ці атаки були здійснені російськими збройними силами. Атаку у Слов'янську Донецької області скоєно, ймовірно, російськими збройними силами. У кожному випадку Комісія ретельно врахувала ряд факторів при формуванні своїх висновків.

33. На основі фотографій залишків зброї Комісія встановила, що в кожній атаці використовувалися різні типи ракет. Ракети мають широку зону дії при використанні у населених пунктах і можуть завдати шкоди цивільному населенню та цивільним об'єктам. Комісія також розглянула, чи могла описана шкода бути результатом збиття ракет українськими збройними силами, і, вивчивши наявні докази для кожного випадку, визначила, що це мало ймовірно.

(a) Атаки на цивільні об'єкти

Місто Слов'янськ, 14 квітня 2023 року

34. 14 квітня 2023 року близько 16:00 у місті Слов'янськ внаслідок ударів вибуховою зброєю у різних частинах міста загинули 6 чоловіків, 3 жінки та 1 хлопчик, ще 13 осіб отримали поранення, а різні будівлі зазнали пошкоджень. За даними української влади, всього було випущено сім снарядів. Комісія зосередила своє розслідування на житловому будинку за адресою Парковий провулок, 6, де було зруйновано два верхні поверхи і загинули люди. Комісія визначила, що ймовірною зброєю була зенітна керована ракета 5V55, запущена з ракетної системи протиповітряної оборони С-300, яка знаходиться на озброєнні обох держав. Останні достовірні повідомлення вказують на те, що російські збройні сили адаптували систему для наземних цілей. Виходячи з ряду факторів, Комісія дійшла висновку, що атаку здійснили, ймовірно, російські збройні сили.

Місто Кривий Ріг, 13 червня 2023 року

35. 13 червня 2023 року після 03:00 години ночі ракети вразили чотири об'єкти в місті Кривий Ріг Дніпропетровської області, внаслідок чого загинули 8 чоловіків, 2 жінки, 1 хлопчик-підліток, понад 30 осіб отримали поранення. Комісія зосередила своє розслідування на нападі на складське приміщення, де на той час знаходився персонал і яке зазнало серйозних пошкоджень. У Міністерстві оборони Російської Федерації повідомили, що протягом тієї ночі була проведена хвиля обстрілів.¹⁴ Комісія визначила, що ймовірною зброєю була крилата ракета Х-101. Такі ракети використовуються російськими збройними силами і, як відомо, не входять до складу українського арсеналу. Збройні сили України заявили, що перехопили 10 з 14 ракет, запущених тієї ночі.¹⁵ Комісія встановила, що пошкодження складського приміщення навряд чи було спричинене збиттям ракет.

Місто Краматорськ, 27 червня 2023 року

36. 27 червня 2023 року близько 19:30 в місті Краматорськ сталося влучання в ресторан "Ріа Піца", розташованому за адресою вулиця Василя Стуса, 45, внаслідок якого загинули 4 чоловіки, 4 жінки, 3 дівчинки, поранено 64 особи, та зруйновано будівлю. Згідно з різними джерелами, в пікові години відвідування в ресторані перебували як цивільні особи, так і військовослужбовці. Міністерство оборони Російської Федерації доповіло про нанесення того дня удару по Краматорську.¹⁶ Через кілька днів міністр закордонних справ Російської Федерації Сергій Лавров заявив: "Якщо виявимо такі "збори" (на зразок тих, що днями відбулися в Краматорську), ми

¹⁴ Російська Федерація, Міністерство оборони, пост у Telegram, 13 червня 2023 року.

¹⁵ Повітряні Сили Збройних Сил України, пост у Telegram, 13 червня 2023 року.

¹⁶ Російська Федерація, Міністерство оборони, пост у Telegram, 29 червня 2023 року.

їх знищуватимемо”.¹⁷ Комісія встановила, що ймовірною зброєю, яку використали для атаки, була крилата ракета 9M727 типу “Іскандер-К”. Такі ракети використовуються російськими збройними силами і, як відомо, не входять до складу українського арсеналу.

Висновки

37. Комісія дійшла висновку, що напад російських збройних сил на ресторан у Краматорську є непропорційним і порушує міжнародне гуманітарне право. Комісія також встановила, що російські збройні сили здійснили невибіркову атаку на цивільне складське приміщення у місті Кривий Ріг, що порушує міжнародне гуманітарне право, і, ймовірно, здійснили невибіркову атаку, що вразила житловий будинок у місті Слов’янськ.

(b) Напади на об’єкти, що перебувають під захистом: медичний заклад

Місто Дніпро, 26 травня 2023 року

38. Комісія завершила розслідування атаки на медичний заклад розташований на Універсальному провулку 6, м. Дніпро, що сталася 26 травня 2023 року, близько 10:30. Внаслідок удару загинули 3 чоловіки, 1 жінка, а також поранено понад 30 осіб, зокрема пацієнти та медичний персонал.¹⁸ Напад знищив медичний центр та невелику ветеринарну клініку поруч. Медичний заклад надавав психологічну допомогу, в тому числі пацієнтам, які страждають від стресу, пов’язаного з конфліктом. Комісія встановила, що атака була здійснена крилатою ракетою “Іскандер-К”. Такі ракети використовуються російськими збройними силами і, як відомо, не входять до складу українського озброєння.

39. Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили здійснили невибірковий напад на функціонуючий медичний заклад в місті Дніпро, що є порушенням міжнародного гуманітарного права, відповідно до якого, як медичні заклади перебувають під особливим захистом.

(c) Напади на об’єкти, що перебувають під захистом: культурні об’єкти

40. Комісія проводила розслідування двох хвиль атак, які пошкодили, серед іншого, об’єкти, розташовані у периметрі історичного центру Одеси, який внесено до Списку об’єктів Світової спадщини. Такі місця перебувають під особливим захистом відповідно до міжнародного гуманітарного права (див. п. 29).

Місто Одеса, 20 липня 2023 року

41. 20 липня 2023 року, після 01:00 ночі, Одеська область зазнала хвилі атак із застосуванням вибухової зброї, через що було серйозно пошкоджено, серед іншого, будівлю на вулиці Канатній, 1Б, в місті Одеса. Вибух пошкодив сусідні будівлі, а саме приміщення археологічного музею, літературного музею, а також дитячого садка. Всі вони розташовані в історичному центрі. Внаслідок обстрілів загинув 1 чоловік, поранено 4 особи, у тому числі хлопчик.

42. У Міністерстві оборони Російської Федерації повідомили, що протягом тієї ночі була проведена хвиля обстрілів.¹⁹ Комісія встановила, що атака на вулиці Канатній була здійснена крилатою ракетою типу “Калібр”. Такі ракети використовуються російськими збройними силами і, як відомо, не входять до складу українського

¹⁷ Російська Федерація, Міністерство закордонних справ, «Брифінг з широкого кола міжнародних питань, включно з гуманітарними аспектами в контексті розвитку подій в Україні», 30 червня 2023 року.

¹⁸ A/78/540, п. 25

¹⁹ Російська Федерація, Міністерство оборони, пост у Telegram, 20 червня 2023 року.

озброєння. За даними українських збройних сил, в атаці було задіяно 38 ракет та безпілотних літальних апаратів, з яких 18 було знищено.²⁰ Щодо розслідуваної атаки, Комісія визначила, що описані руйнування навряд чи були спричинені перехопленням ракет.

Місто Одеса, 23 липня 2023 року

43. 23 липня 2023 року, починаючи приблизно з 01:00 ночі, чергова хвиля вибухової зброї вразила кілька локацій в Одеській області та пошкодила 44 будівлі, більшість з яких є історичними будівлями в історичному центрі Одеси. Розслідування Комісії зосереджені на нападах на Спасо-Преображенський кафедральний собор на Соборній площі, 3, та два житлові будинки, які розташовано, відповідно, на вулиці Преображенській, 4, та Військовому узвозі, 18, та які були серйозно пошкоджені. Внаслідок цих атак загинули 1 чоловік, 1 жінка та поранено 19 осіб, у тому числі 3 дітей.

44. Міністерство оборони Російської Федерації повідомило про нанесення хвилі атак,²¹ а також опублікувало повідомлення щодо атаки на Спасо-Преображенський кафедральний собор, зазначивши, що “найбільш ймовірною причиною його знищення було падіння української зенітної керованої ракети”.²² Комісія встановила, що ймовірною зброєю у трьох вищеперахованих випадках стали протикорабельні крилаті ракети “Онікс”. Такі ракети використовуються російськими збройними силами і, як відомо, не входять до складу українського озброєння. Українська влада заявила, що 9 з 19 ракет було знищено. У вищеперахованих атаках Комісія визначила, що заподіяна шкода навряд чи була спричинена перехопленням ракет.

Висновки

45. Комісія встановила, що російські збройні сили вчинили невибіркові напади на кілька будівель та Спасо-Преображенський кафедральний собор у місті Одеса (всі об’єкти розташовані в історичному центрі). Обтяжувальною обставиною є те, що ці напади вразили культурні об’єкти, що перебувають під особливим захистом відповідно до міжнародного гуманітарного права.

(d) Підсумкові зауваження

46. У кожній зі своїх доповідей Комісія розглянула численні випадки нападів із застосуванням вибухової зброї, скоєних російськими збройними силами, які є порушенням міжнародного гуманітарного права. Ці атаки були невибірковими, деякі з них були непропорційними. Комісія також встановила, що російські збройні сили не жили можливих запобіжних заходів, серед іншого, для перевірки того, що об’єкти нападів не є цивільними. Деякі напади становили військовий злочин, що полягає у спричиненні надмірної кількості випадкових смертей, поранень чи ушкоджень. Продовження таких атак протягом більш ніж двох років збройного конфлікту ще раз демонструє закономірність ігнорування вимоги зберегти розмежування між військовими цілями та цивільними особами, як це вже раніше підкреслювалося Комісією.

47. Раніше Комісія встановила, що повторювані хвилі атак на енергетичну інфраструктуру, починаючи з жовтня 2022 року, були систематичними, широко поширеними та становили частину певної політики, посилюючись, серед іншого, на заяви вищих органів влади Російської Федерації, а отже, ці атаки можуть становити злочин проти людяності.²³ На даний час Комісія не в змозі дійти такого висновку, але заохочує подальші розслідування для визначення сукупного впливу цих нападів на

²⁰ Генеральний штаб Збройних Сил України, допис у Facebook, 21 липня 2023 року.

²¹ Російська Федерація, Міністерство оборони, пост у Telegram, 23 липня 2023 року.

²² Російська Федерація, Міністерство оборони, пост у Telegram, 23 липня 2023 року.

²³ A/HRC/52/62, п. 40-43.

цивільне населення та того, якою мірою ця політика була спрямована проти цивільного населення.²⁴

4. Атаки, скоєні на територіях під контролем російської влади

48. Комісія продовжує розслідування нападів із застосуванням вибухової зброї, що скоєні у районах під контролем Росії. Згідно з інформацією, отриманою від органу російської влади та з відкритих джерел, 16 квітня 2023 року внаслідок нападу на Центральний ринок та інші локації у місті Донецьк загинула 1 жінка та 4 людини отримали поранення. Також згідно з відкритими джерелами, 28 квітня 2023 року внаслідок атаки постраждали Донецька обласна травматологічна лікарня, пасажирський автобус та кілька інших локацій у місті Донецьк, і загинули 7 осіб. Як згадувалося вище, лікарні знаходяться під особливим захистом відповідно до міжнародного гуманітарного права.

49. Відео та фотографії, що опубліковані після цих подій, показують пошкодження та руйнування в різних локаціях, включно з лікарнею, що, судячи з усього, відповідає характеру дії вибухової зброї. На основі цих зображень Комісія визначила, що ракети типу БМ-21 “Град”, наявні на озброєнні обох сторін, ймовірно, використовувалися для обох хвиль атак. Аналіз кадрів з місць ураження також показав в обох ситуаціях, що атака, ймовірно, була здійснена з північно-західного напрямку, де на той час обидві сторони розташовувалися на лінії зіткнення.

50. Комісія не змогла завершити розслідування обох випадків, оскільки не мала доступу до відповідних районів, а її запити про інформацію до Російської Федерації залишилися без відповіді (див. пункт 7). Комісія рекомендує провести подальше розслідування цих інцидентів. Комісія знову наголошує на важливості доступу до відповідних місць подій та інформації. Користуючись нагодою, Комісія нагадує державам про міжнародно-правові зобов'язання щодо забезпечення захисту життів цивільного населення та об'єктів цивільної інфраструктури.

5. Незаконне заволодіння культурними цінностями

51. Комісія вивчила інформацію, пов'язану з захопленням російською владою культурних цінностей на підконтрольних їй територіях, і задокументувала два випадки в місті Херсон, Херсонської області. Розслідування свідчать, що починаючи з кінця жовтня 2022 року до початку листопада 2022 року, протягом останніх днів окупації міста Херсон, російська влада перемістила культурні цінності з Херсонського обласного художнього музею та архівні документи з Державного архіву Херсонської області до Автономної Республіки Крим (далі – Крим). За оцінками співробітників обох закладів, вилучено понад 10 000 предметів з музею та 70 відсотків документів з головної будівлі Державного архіву. Кілька призначених Російською Федерацією місцевих органів публічно підтвердили передачу, заявивши, що їхньою метою було зберегти цінності від впливу збройного конфлікту. Наприклад, 30 жовтня 2022 року Міністерство культури Херсонської області під керівництвом Російської Федерації заявило, що воно “активно сприяло евакуації цінностей [...] музеїв Херсонської області” і що “якщо таких заходів не буде вжито, то діями київського режиму можуть бути стерті культура та історія нашої Батьківщини”.²⁵

52. Однак у справі про вилучення архівних документів Комісія не знайшла жодних ознак того, що російська влада співпрацювала з українською владою щодо передбачуваних заходів консервації, як того вимагає закон.²⁶ Крім того, 18 березня 2023 року Російська Федерація прийняла закон,²⁷ який передбачає, що музейні колекції та архівні документи територій Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької

²⁴ Римський статут, стаття 7(1)(k).

²⁵ Херсонська область, Міністерство культури, пост у [Telegram](#), 30 жовтня 2022 року.

²⁶ Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, стаття 5.

²⁷ Федеральний закон від 18 березня 2023 р. № 63-ФЗ.

областей, серед іншого,²⁸ стануть частиною Музейного фонду Російської Федерації та Архівного фонду відповідно. Наслідком цього закону є привласнення вищезазначених об'єктів. Комісія дійшла висновку, що російська влада порушила міжнародне гуманітарне право щодо культурних цінностей і вчинила військовий злочин, захопивши власність противника.²⁹

В. Порушення особистої недоторканності

53. Під час свого другого мандату Комісія збрала додаткові докази порушень та злочинів, скоєних російською владою на підконтрольних їй територіях. Комісія задокументувала військові злочини, такі як катування, умисне вбивство, зґвалтування та інше сексуальне насильство, незаконне утримання, а також відповідні порушення прав людини. Одна жертва була змушена до примусових робіт.

54. Відповідно до раніше описаних систематичних прикладів, більшість порушень та злочинів відбувалися під час або після обшуків у будинках, коли російська влада шукала осіб, що підтримували українські збройні сили. Співрозмовники повідомили, що російські збройні сили іноді проводили обшуки за заздалегідь підготовленими списками імен.

55. Комісія також розслідувала випадки, коли українська влада вчиняла порушення прав людини щодо осіб, підозрюваних у співпраці з російською владою.

1. Умисні вбивства

56. Комісія продовжує збирати та вивчати достовірні повідомлення про умисні вбивства, вчинені російською владою. Комісія розслідувала позасудову страту чотирьох цивільних чоловіків віком від 38 до 52 років у селі Новопетрівка Миколаївської області. Востаннє потерпілих бачили під вартою російських збройних сил, які вже раніше приходили до них додому та підозрювали їх або їхніх родичів у співпраці з українськими збройними силами. Пізніше тіла загиблих були знайдені з вогнепальними пораненнями голови та інших частин тіла. У двох з них руки були зв'язані за спиною. Тіло однієї з жертв знайшли майже через рік. Дружина вбитого щонайменше двічі запитувала російські збройні сили про його долю, але вони не надали їй інформацію. В цьому випадку окрім військового злочину – умисного вбивства, російські збройні сили також вчинили порушення прав людини – насильницьке зникнення.³⁰

57. Крім того, Комісія встановила, що до страти жертви зазнали військового злочину, що полягає у катуваннях або нелюдському поводженні. Російські солдати побили двох жертв біля їхнього будинку. В іншому випадку російські військові допитували потерпілого та катували його, в тому числі використовуючи інструменти, щоб підпилити йому зуби, та стискали йому пальці плоскогубцями. У третьому випадку виявлено тіло жертви з множинними травмами, синцями, відрізнаними пальцями, порізами на тулубі, та слідами опіків на одній руці.

2. Катування

58. У своїх попередніх доповідях Комісія встановила, що російська влада застосовувала тортури у семи областях України та в Російській Федерації.³¹ Комісія продовжує збирати докази широкого та систематичного застосування тортур

²⁸ Відповідні території чотирьох областей були незаконно анексовані Російською Федерацією у 2022 році, A/HRC/52/62, п. 90.

²⁹ Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, статті 4-5; Четверта Женевська конвенція, стаття 147; Гаазьке положення 1907 року, статті 23(g), 56

³⁰ [A/RES/47/133](#).

³¹ A/HRC/52/62, п. 71

російською владою як в Україні, так і в Російській Федерації. Комісія задокументувала подальші випадки в Херсонській, Київській, Миколаївській та Запорізькій областях України та в Білгородській, Курській та Тульській областях Російської Федерації. Жертвами є чоловіки та жінки, більшість з них – чоловіки у віці від 21 до 58 років. Більшість жертв умисних вбивств та звалтувань також піддавалися тортурам (див. пункти 57 і 86).

59. Протягом свого поточного мандата Комісія зосередила увагу на випадках катування в одинадцяти місцях позбавлення волі: сім в районах, що знаходяться під контролем Росії в Україні, і чотири в Російській Федерації.³² Вона вивчила достовірні повідомлення про тортури в інших численних місцях утримання в районах, що знаходяться під контролем Росії. Географічний діапазон таких місць демонструє та підтверджує попередній висновок Комісії про те, що практика катувань є широко поширеною.

60. Комісія продовжує документувати випадки катувань цивільних осіб та військовополонених. У цій доповіді Комісія зосередила увагу на військовополонених. Російська влада, з метою отримання інформації, катувала цивільних, яких вона запідозрила у співпраці з українськими збройними силами. У випадку з військовополоненими злочинці застосовували тортури також з метою покарання та залякування. Комісія виявила схожі методи катувань у різних місцях позбавлення волі. Разом ці елементи підтверджують, що російська влада систематично застосовувала катування.

61. Насамкінець, Комісія продовжує розслідування щодо того, чи вчинялися катування з метою реалізації певної політики.

(a) Катування українських військовополонених

62. У більшості розслідуваних випадків, після захоплення контролю над населеними пунктами в Україні, російські збройні сили затримували великі групи українських військовополонених, їх переміщували та утримували на період від 9 до 15,5 місяців – це відбувалося у семи різних місцях у Російській Федерації та в Україні. У Російській Федерації це СІЗО № 1 (СІЗО-1) м. Курськ Курської області;³³ СІЗО № 2 (СІЗО-2) м. Старий Оскол та виправна колонія № 6 м. Валуйки Белгородської області; виправна колонія № 1 м. Донський Тульської області. Комісія також вивчила достовірні повідомлення щодо такого поведження в інших місцях позбавлення волі.

63. Жертви пояснили, що російські збройні сили вчиняли катування в Україні. У Російській Федерації тортури вчиняли члени підрозділів спеціального призначення (“спецназ”) Федеральної служби виконання покарань Російської Федерації (ФСВП), і штатний персонал цієї служби, що є тюремними охоронцями. Жертви повідомили, що допити проводили, крім того, співробітники Федеральної служби безпеки Російської Федерації (ФСБ).³⁴

64. Свідчення потерпілих показують всю нещадність та жорстокість цього поведження, що завдавало жертвам сильного болю та страждань під час тривалого утримання під вартою. Все це здійснювалося з кричущою зневагою до людської гідності та спричинило довготривалі фізичні та психічні травми. Один український військовослужбовець, якого представники російської влади утримували під вартою та піддавали тортурам у декількох місцях позбавлення волі, розповів про свій досвід перебування у виправній колонії № 1 у місті Донський. За його словами, співробітники ФСВП били його до і після допиту, через що зламали ключицю. Вони змушували його стрибати на місці протягом тривалого часу, незважаючи на операцію на нозі. У нього

³² A/78/540, п. 54

³³ A/HRC/52/CRP.4, п. 561-563.

³⁴ Федеральна служба безпеки Російської Федерації є органом виконавчої влади, уповноваженим реалізовувати державну політику у сфері національної безпеки.

розвинулася гангрена. В ізоляторі його били по сідницях, що спричинило кровотечу з заднього проходу. У дворі [колонії] його били по обличчю і травмували ногу, що призвело до кровотечі. Йому вибили кілька зубів. Він благав їх убити його. Одного разу його били, допоки він не перестав відчувати ніг і не міг стояти. Він стікав кров'ю. *“Я втратив будь-яку надію і волю до життя”*, – сказав потерпілий, додавши, що він намагався накласти на себе руки за допомогою власної уніформи у камері. Але під час цієї спроби його схопили і били до тих пір, поки у нього не зламався куприк і палець ноги, і не почалася кровотеча. Також його два тижні катували електричним струмом. Після звільнення з полону потерпілого госпіталізували 36 разів станом на січень 2024 року.

65. У більшості закладів військовополонені пройшли жорстоку процедуру “приймки” з побиттям та застосуванням електричного струму. Одна жертва згадала, що її вітали словами *“Ласкаво просимо до пекла”*. Катування відбувалися під час допитів, де затриманих питали про українські збройні сили та їхні військові підрозділи. Тортури також застосовувалися для залякування та покарання. Жертви повідомляли про катування *“повсюди”*: у камерах, коридорах, дворі, приміщеннях для душу. Злочинець сказав жертві: *“Ми зараз вас навчимо як воювати з росіянами”*. Інша жертва почула, як охоронець в'язниці сказав: *“Наша мета – щоб ви ніколи не повернулися на війну”*. За словами затриманих, особливо жорстоке поводження мало місце з військовополоненими, захопленими у Маріуполі, або з західної України; з тими, хто не володів російською мовою; і в періоди, коли російські збройні сили втратили контроль над районами в Україні.

66. Методи тортур, які регулярно застосовувалися, включали жорстокі та часті побиття різними інструментами по різних частинах тіла. Одна жертва розповіла, що під час побиття злочинці казали: *“Коли ти нарешті здохнеш?”*. До різних частин тіла застосовувалося ураження електричним струмом з використанням різних інструментів, у тому числі на вологе тіло, коли затримані були в душі. Інша жертва заявила, що він був у шоці, як і всі інші військовополонені: *“Це було жорстоко. Це було нестерпно боляче. Практично весь час я був на підлозі, мої рани кровоточили, але ці нелюди реготали і наказували мені стояти”*.

67. Колишні затримані чоловіки повідомляли про погрози згвалтування, небажані дотики під час оглядів порожнин тіла та катування статевих органів. Одна жертва побиття та ураження електричним струмом статевих органів розповіла, що злочинці сказали йому: *“Я тобі відіб'ю все, щоб ти не міг мати дітей”*. Аналогічне було сказано іншому затриманому. Жертва розповіла про спроби злочинців відрізати йому пеніс, щоб *“він не мав більше дітей”*. Потерпілі повідомили про інші методи катувань, які неодноразово і протягом кількох місяців застосовувалися в визначених Комісією слідчих ізоляторах.

68. У кількох визначених Комісією закладах умови утримання були нелюдськими або такими, що принижують гідність. У медичній підтримці, здебільшого, відмовляли або вона була неналежна. Їжа була погана, порції мізерні, подекуди на їжу відводилося лише 2-7 хвилин. Жертви повідомили про надмірні страждання від голоду та вдавалися до поїдання черв'яків, мила, паперу та залишків собачої їжі, що призвело до різкого падіння маси тіла. У деяких закладах доступ до душу та туалету був обмежений, або туалетом слугувала діра в землі.

69. Внаслідок тортур колишні військовополонені повідомляли про труднощі з диханням, сном, ходьбою; зламані кістки та зуби; кровотечі, набряки, інфіковані або уражені гангrenoю частини тіла; поганий зір та травми органів тіла. У постраждалих розвинувся посттравматичний стресовий розлад, тривога, та у деяких були спроби самогубства. Один колишній затриманий заявив: *“Жодна жива істота не заслуговує на те, щоб до неї ставилися так, як росіяни ставляться до українців у своїх місцях позбавлення волі. Там ти більше не відчуваєш себе людиною.”*

Суб'єкти правопорушення

70. Інтерв'ю, проведені з військовополоненими, особами, які заявили, що вони є колишніми членами спецназу ФСВП, та одним колишнім російським солдатом, свідчать про те, що, судячи з усього, таке ставлення до українських військовополонених заохочувалося відповідними вищими структурами командування або, як мінімум, допускалося, із очевидним відчуттям безкарності.

71. Один колишній співробітник підрозділу спецназу розповів, що на самому початку повномасштабного вторгнення один генерал, що очолює регіональне управління ФСВП, провів нараду зі співробітниками, які мали бути направлені до місць позбавлення волі в Російській Федерації, де утримуються українські військовополонені. Генерал заявив, що *“нацисти – не люди”*, і наказав своїм співробітникам *“ працювати жорстко і не щадити”* (*“работать жестко и не жалеть”*). Спецназівець уточнив, що це означало застосування фізичного насильства до затриманих, зокрема побиття гумовими палицями, ураження електричним струмом за допомогою електрошокерів та використання інших методів. Грунтуючись на власному досвіді та обізнаності щодо функціонування ФСВП, він повідомив, що через ієрархічний характер пенітенціарної служби таке поведіння могло відбуватися лише за наявності дозволу командира його частини.

72. Іншому колишньому співробітнику спецназу було відомо про те, що вищезгаданий начальник регіонального управління ФСВП провів нараду із особовим складом перед їхньою відправкою на ротацію. Окремо він чув, як командир одного з підрозділів спецназу сказав, що *“фашистів”* привезуть до місця позбавлення волі у Російській Федерації і що спецназу *“треба буде з ними жорстко попрацювати”* (*“надо с ними жестко поработать”*). Також він чув, як керівник іншого підрозділу спецназу зазначив, що щойно повернувся зі служби у місці позбавлення волі в Російській Федерації, і розповів про безжалісне застосування його підрозділом сили до українських затриманих, заявивши, що співробітникам підрозділу було все дозволено, і вони працювали над затриманими, як над боксерською грушою.

73. Колишній військовополонений, що перебував у місцях позбавлення волі в Російській Федерації, заявив, що, незважаючи на ротацію персоналу ФСВП, катування продовжувалися *“знову і знову”*. Інший потерпілий чув, як новоприбулі співробітники ФСВП запитували, чи дозволено їм жорстоко поводитися із затриманими з України. Відповідь співробітників, що покидали ротацію, була: *“зелене світло на їхнє знищення”*.

74. Вищезазначений колишній російський солдат повідомив, що бачив, як заступник командира його військової частини бив українських військовополонених і проводив численні імітації страти на імпровізованому місці утримання в Україні. Солдат підкреслив, що цей заступник командира не намагався приховати таке поведіння із військовополоненими, а іншим військовим офіцерам, схоже, було добре про це відомо. Свідок зазначив, що в допитах брав участь офіцер ФСБ, якому також було відомо про ставлення до військовополонених.

(b) Катування цивільного населення в Україні

75. Протягом своїх місій Комісія продовжила збір доказів катувань, застосованих російською владою на підконтрольних їй територіях України. Багато кого з потерпілих було затримано під час обшуків будинків. Зазвичай, злочинці шукали осіб, підозрюваних у співпраці з або підтримці української влади. Окрім місць тримання під вартою, визначених Комісією у попередніх доповідях,³⁵ Комісія розслідувала катування, вчинені в міському відділі поліції міста Мелітополь та районному відділі поліції міста Василівка (обидва у Запорізькій області), в ізоляторі тимчасового тримання у Херсоні (Херсонська область) та в інших місцях тримання під вартою. За

³⁵ A/HRC/52/CRP.4, п. 507.

свідченнями колишніх затриманих, їх катували російські військовослужбовці, співробітники ФСБ та особи, що охороняли місця тримання під вартою.

76. Під час утримання під вартою тортури застосовувалися з метою отримання інформації про українські збройні сили та осіб, які із ними співпрацюють. Злочинці використовували методи катувань, вже описані Комісією у попередніх доповідях, зокрема побиття різними предметами та катування струмом за допомогою електрошокера і військово-польового телефонного апарата (так званий “*tanik*”).³⁶ Комісія також розслідувала випадки зґвалтування жінок, протягом їхнього утримання під вартою (див. п. 86-87 та 92).

Суб'єкти правопорушення

77. У своїх попередніх доповідях Комісія повідомляла, що на територіях, що перебували під контролем Росії тривалий час, потерпілі згадували, як в деяких місцях тримання під вартою працювали співробітники спеціальних служб Російської Федерації, зокрема, співробітники ФСБ, які проводили допити та застосовували катування.³⁷ Комісія також підтвердила систематичність цієї практики у своїх подальших розслідуваннях, наприклад, щодо випадків у ізоляторі тимчасового тримання у Херсоні. Одна жертва катувань зазначила, що метод проведення допитів та застосування катувань були частиною “*добре налагодженої процедури, яку вони повторювали з усіма*”.

78. За словами колишніх затриманих, приблизно в липні 2022 року тюремні охоронці з Російської Федерації “професійного вигляду” замінили російських військовослужбовців, які спочатку керували цим місцем тримання під вартою, а допити почали проводити співробітники ФСБ, яких називали “слідчими”. Вони віддавали охоронцям накази щодо поводження із затриманими, зокрема щодо підготовки до допитів – як правило, це означало побиття та застосування електричного струму. Наприклад, один з потерпілих чув розмови, в яких представники ФСБ давали охоронцям вказівки “*попрацювати*” із затриманим, після чого він зрозумів, що охоронці будуть застосовувати до затриманого вищезазначені методи. Інший потерпілий чув, як віддавався наказ: “*Робіть все, що потрібно, щоб підготувати їх*”, після чого його побили та піддали катуванню електричним струмом. Наступного дня його привезли на допит і спитали, чи готовий він говорити.

(с) Підсумкові зауваження

79. Протягом виконання своїх двох мандатів Комісія повідомляла про повсюдну і систематичну практику застосування катувань російською владою як в Україні, так і в Російській Федерації. У цій доповіді Комісії представлено нові висновки щодо катування військовополонених, що є воєнним злочином.

80. Доповіді Комісії наочно вказують на послідовність доказів катування як цивільних, так і військовополонених, а також спільні елементи, наявні у задокументованих випадках, що свідчить про систематичний характер цієї практики. Затримані особи у різних місцях позбавлення волі регулярно піддаються тортурам, включно із загальноживаними видами певних методів і знарядь катувань. Все це призначено для заподіяння нестерпного болю і приниження людської гідності. Застосування тортур у декількох регіонах України та у Російській Федерації, переважно в різних місцях позбавлення волі, свідчить про поширеність практики катувань.

81. Судячи з усього, зібрані докази демонструють методи, для використання яких необхідна координація та розподіл зусиль між різними установами. Нещодавно проаналізована інформація свідчить про ієрархічний характер служб, причетних до

³⁶ A/HRC/52/62, п. 75.

³⁷ A/HRC/52/CRP.4, п. 523.

вчинення катувань, поінформованість начальства та пануюче відчуття безкарності. Вищезазначені елементи, представлені у поточних розслідуваннях Комісії, можуть бути застосовані щодо визначення того, чи вчинялися катування у рамках певної політики, що, як наслідок, може становити злочин проти людяності. Комісія рекомендує проведення подальших розслідувань.

3. Свавільні арешти, затримання та жорстоке поводження української влади із особами, що звинувачуються у колабораційній діяльності

82. Раніше Комісія вже висловлювала занепокоєння щодо поводження із ймовірними колабораціоністами та описала три таких випадки.³⁸ У рамках цієї доповіді Комісія розслідувала ще два випадки, коли потерпілих було піддано свавільному арешту та триманню під вартою, а один з них також зазнав жорстокого поводження у порушення міжнародного права прав людини.

83. 7 березня 2022 року в одному з сіл Київської області озброєні особи прийшли до будинку чоловіка, якого вони підозрювали у співпраці з російською владою, заарештували його та відвезли до офісу Служби безпеки України (далі – СБУ) в Києві. За словами потерпілого, на момент арешту та попереднього тримання під вартою, порушники не проінформували його щодо причин арешту та висунутих проти нього звинувачень, Арешт потерпілого був офіційно зареєстрований лише 14 березня 2022 року. Наступного дня його перевели до місця тримання під вартою. Комісія дійшла висновку, що принаймні у період з 7 по 14 березня 2022 року цього потерпілого було піддано свавільному арешту та триманню під вартою за участі співробітників СБУ.

84. У другому випадку, 14 березня 2022 року в Києві, жінку, яка критикувала порушення прав людини, нібито вчинені українською владою, було заарештовано в квартирі її родича людьми у формі, які доставили її до відділку поліції. За словами потерпілої, на момент арешту та попереднього тримання під вартою її не було проінформовано злочинцями щодо причин арешту і висунутих проти неї звинувачень. У відділку міліції, після того, як вона попросила надати їй протокол арешту та забезпечити побачення з адвокатом, злочинці почали наносити їй удари та імітували страту, щоб змусити її назвати пароль від свого телефону. Її утримували під вартою в декількох місцях до 16 березня 2022 року, а потім її було переведено до іншого місця тримання під вартою та надано протокол арешту. Протягом періоду її утримання під вартою іноді залучалися співробітники СБУ. Комісія дійшла висновку, що принаймні у період з 14 по 16 березня 2022 року, потерпілу було піддано свавільному арешту та триманню під вартою, і вона зазнала жорстокого поводження.

4. Сексуальне та гендерно зумовлене насильство

85. Попередньо Комісія задокументувала випадки сексуального та гендерно зумовленого насильства у дев'яти областях України та на території Російської Федерації.³⁹ Під час виконання поточного мандату Комісія провела подальші розслідування випадків насильства в Херсонській, Київській, Миколаївській та Запорізькій областях України. Жертвами стали дівчата та жінки віком від 15 до 83 років.⁴⁰ Представники російської влади вчиняли зґвалтування та сексуальне насильство під час обшуків у будинках і протягом утримання потерпілих під вартою, що підтверджується і раніше виявленими закономірностями.

86. У наведених нижче випадках, розслідуваних Комісією, було встановлено скоєння воєнного злочину зґвалтування, а в деяких випадках – воєнний злочину, що полягає у вчиненні сексуального насильства. Ці діяння також становлять катування. Злочинці вчиняли додаткові акти насильства, що, в тому числі, прирівнюються до

³⁸ A/HRC/52/62, п. 89; A/78/540, п. 70-73.

³⁹ A/HRC/52/62, п. 78.

⁴⁰ A/78/540, п. 76.

катувань, щодо всіх жертв та членів їхніх родин. Останні становлять порушення прав людини. Крім того, одну з жертв було незаконно позбавлено волі, переміщено та піддано примусовій праці у порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.⁴¹

87. Представники російської влади проводили обшуки в будинках здебільшого групами і інколи неодноразово. Деякі солдати перебували у стані алкогольного сп'яніння. Вони погрожували потерпілим зброєю та залякували їх та членів їхніх родин, у тому числі стріляючи біля їхньої голови або ніг. Зловмисники гвалтували потерпілих у їхніх домівках та протягом ув'язнення, а також насильно відвозили їх до окупованих російською владою приміщень поблизу, або до місць, використовуваних нею як тимчасові бази. Представники російської влади також неодноразово погрожували згвалтуванням утримуваним ними чоловікам та жінкам (див. п. 67). Над деякими жертвами згвалтування було вчинено неодноразово, іноді – одним й тим самим злочинцем, а іноді – групою злочинців. У більшості випадків, окрім згвалтування та сексуального насильства, злочинці били потерпілих, наносили їм удари ногами або завдавали жертвам страшного болю іншим чином.

88. Як було встановлено раніше, російська влада розшукувала осіб, підозрюваних у співпраці зі збройними силами України або з вираженою проукраїнською позицією. У двох випадках обставини вказують на те, що жінки зазнали сексуального насильства як покарання за підтримку української влади.

Опис інцидентів

89. У березні 2022 року в одному з сіл Київської області двоє російських солдатів увірвалися в будинок і по черзі згвалтували 42-річну жінку, яка була на третьому місяці вагітності, та 17-річну дівчину її сина. Вони погрожували потерпілим та їхнім рідним зброєю. Згодом солдати привели сина потерпілої жінки, наказали всім трьом зайти до кімнати, де знову по черзі гвалтували жінку і дівчину, змусивши юнака спостерігати за згвалтуваннями. Вони здійснили два постріли біля його голови. Пізніше злочинці відвезли трьох потерпілих до порожнього будинку, де погрожували юнакові ножом та знову згвалтували жінку і дівчину.

90. У квітні 2022 року в одному з сіл Херсонської області офіцер російських збройних сил прийшов до будинку, обшукав його, схопив 15-річну дівчину, яка там жила, і заявив, що йому потрібно її допитати, після чого наказав їй йти разом з ним. Він відвіз її до покинутої крамниці, де примусив її роздягнутися та випити алкоголь, потім вдарив її по обличчю і згвалтував.

91. У вересні 2022 року в іншому селі Херсонської області троє російських солдатів прийшли до будинку подружньої пари, шукаючи 54-річну жінку, яка там проживала, і наказали їй йти за ними до будинку, який вони використовували як свою базу. Там один із солдатів сказав їй: *“Ми покажемо тобі, що буде з нацистами і фанатами ЗСУ, як ти”*. Вони її били та катували електричним струмом. Потім двоє з солдатів по черзі гвалтували її. За словами потерпілої, це все це тривало годинами.

92. У жовтні 2022 року в одному з міст Запорізької області представники російської влади провели обшук у будинку 50-річної жінки, чоловік якої служив в українських збройних силах. Представники російської влади ув'язнили жінку на підставі її проукраїнської позиції та служби її чоловіка. Під час допиту вони вимагали від неї надати інформацію, били, душили за допомогою дроту та поліетиленового пакету на її голові, повністю її роздягли, торкалися її тіла і погрожували згвалтуванням. Потерпіла заявила, що вона *“тремтіла від сорому”*. Після того, як її перевезли до місця утримання в іншому селі, її допитом займався начальник відділення поліції. Він наказав їй роздягнутися, побив її, а потім згвалтував резиноюю палицею і погрожував

⁴¹ Четверта Женевська конвенція, стаття 51; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, стаття 8(3).

вбити. У січні 2023 року російська влада перевезла цю жінку на блокпост і змусила до примусової праці – копання окопів. Тут, за словами жертви, двоє російських солдатів відвезли її до іншого будинку та згвалтували щонайменше п'ять разів.

93. Ці злочини завдали потерпілим серйозних фізичних та психічних проблем зі здоров'ям, спричинили довготривалі травми, переживання стигматизації та відчуття сорому, зокрема перед власними родинами. Деякі з потерпілих зазначали, що вони отримали таку необхідну їм підтримку, але інші говорили про звинувачення та стигматизацію з боку деяких осіб у громаді, і тому прийняли рішення не повідомляти про пережиті злочини. Серед потерпілих, які повідомили про злочини, двоє заявили, що під час допиту у відділках поліції українські представники правоохоронних органів ставилися до них без поваги та залякували, що спричинило подальше травмування. Згодом вони відкликали свої заяви про факти вчинення злочину.

94. Ці випадки також надзвичайно травмували рідних потерпілих: у деяких з них з'явилося глибоке відчуття провини за те, що вони не змогли захистити своїх близьких. Крім того, пережите насильство також призвело до розриву сімейних стосунків. Одна з потерпілих розлучилася зі своїм нареченим, через те, що він її звинувачував і соромив після згвалтування. В іншому випадку дівчина, нареченого якої змусили спостерігати за тим, як її гвалтують, не змогла після того навіть дивитися йому в очі і розірвала стосунки.

5. Переміщення дітей

95. Комісія продовжила розслідувати повідомлення про переміщення та депортацію дітей з України до Російської Федерації або на окуповані Росією частини України.⁴² Комісія зосередила свою увагу на випадку переміщення 46 дітей з Херсонського обласного будинку дитини до Криму, яке відбулося за наказом російської влади 21 жовтня 2022 року. У цьому закладі перебували діти віком від народження до п'яти років. На відео, знятому під час вивезення дітей, російський політик Ігор Кастюкевич заявив, що дітей евакуюють з міркувань безпеки.⁴³ У Криму багатьох дітей було розміщено у дитячому будинку “Йолочка” у Сімферополі. Мати однієї дитини заявила, що їй не було сповіщено про це перевезення дітей. Їй вдалося поїхати до Криму, щоб забрати свого сина в жовтні 2023 року.

96. У кількох заявах, зроблених російською владою у соціальних мережах 2023 року, йдеться про тривале перебування в Криму групи дітей з Херсонського обласного будинку дитини навіть через кілька місяців після першого переміщення. 26 липня 2023 року в дописі в соціальних мережах підконтрольного Росії міністерства праці та соціального захисту населення Херсонської області йшлося про візит призначеної Росією міністерки праці та соціальної політики Херсонської області до дитячого будинку “Йолочка” в Сімферополі, де вона заявила: “У жовтні 2022 року наших дітей було евакуйовано з Херсона до Криму для проходження реабілітації в місцевих санаторіях та медичних закладах [...] У Херсонській області заплановано капітальний ремонт будівлі. У подальшому там буде розміщено наших дітей після їхнього повернення з Криму.”⁴⁴ 6 серпня 2023 року це міністерство повідомило про дітей у Криму ще раз. Станом на листопад 2023 року українська влада проінформувала Комісію, що, за винятком поодиноких випадків, більшість дітей ще не повернулися до України.

97. Після ознайомлення з цими та іншими джерелами інформації, Комісія дійшла висновку, що переміщення групи дітей з Херсонського обласного будинку дитини до Криму не було тимчасовим, а отже, прирівнюється до воєнного злочину, що полягає у незаконному переміщенні.

⁴² A/HRC/52/62, п. 95-102.

⁴³ Кастюкевич, публікація у [Telegram](#), 21 жовтня 2022.

⁴⁴ Міністерство праці та соціального захисту населення окупаційної адміністрації Херсонської області, публікація у [Telegram](#), 26 липня 2023.

C. Підбурювання до вчинення геноциду

98. Комісія раніше вже висловлювала занепокоєння з приводу звинувачень у вчиненні геноциду в Україні. Розслідування Комісії є постійно триваючим процесом. Комісія розглянула звинувачення, що порушують питання, передбачені Конвенцією про запобігання злочину геноциду, зокрема, чи становить риторика, що транслюється російськими державними та іншими ЗМІ, пряме і публічне підбурювання до вчинення геноциду. Комісія розглянула численні публічні заяви, в яких використано дегуманізуючу мову та містяться заклики до ненависті, насильства і знищення. Комісія занепокоєна заявами осіб, які підтримують повномасштабне вторгнення Росії в Україну та закликають до вбивства великої кількості людей. Комісія рекомендує проведення подальших розслідувань щодо цього критичного питання та наголошує на відповідальності держав за запобігання таким висловлюванням.

III. Висновки та рекомендації

99. Впродовж виконання свого другого мандату Комісія виявила подальші докази того, що російська влада в контексті свого повномасштабного вторгнення в Україну вчинила численні порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними воєнні злочини. Ці злочини включають невибіркові напади на цивільних осіб та цивільні об'єкти у порушення міжнародного гуманітарного права, а також воєнні злочини, які також порушують міжнародне право прав людини та полягають у катуванні, умисному вбивстві, звалтуванні та вчиненні сексуального насильства, переміщенні дітей. Зібрані докази ще раз підтвердили попередні висновки Комісії про те, що російська влада застосовувала тортури систематично та повсюдно.

100. Комісія задокументувала декілька випадків порушення прав людини українською владою стосовно осіб, звинувачуваних у співпраці з російською владою.

101. Цей збройний конфлікт, втрата життів, руйнування і, як наслідок, позбавлення найнеобхіднішого продовжують серйозно впливати на цивільне населення. У цій доповіді Комісія представила свої попередні висновки щодо наслідків важких боїв та облоги міста Маріуполь, що спричинили масову загибель, поранення, руйнування та завдали нестерпних страждань.

102. Комісія рішуче засуджує ці порушення та відповідні злочини. Вона ще раз наголошує на важливості забезпечення встановлення особистостей винних та притягнення їх до відповідальності. Комісія також підкреслює важливість інших аспектів притягнення до відповідальності, таких як встановлення істини, репарації і гарантії неповторення. Ці процеси мають здійснюватися з належним урахуванням прав і потреб потерпілих.

103. Комісія вважає, що раніше надані нею рекомендації залишаються суттєво актуальними.⁴⁵ Отже, Комісія повторно їх викладає та надає додаткові рекомендації, ґрунтуючись на своїх найнещодавніших розслідуваннях, з метою розширення процесу притягнення до відповідальності та запобігання подальшим порушенням.

104. Комісія рекомендує сторонам цього збройного конфлікту:

(а) Забезпечити своєчасне, ефективне, ретельне, незалежне, неупереджене та прозоре розслідування та притягнення до відповідальності за

⁴⁵ A/HRC/52/62, п. 112-115; A/78/740, п. 108-112.

всіма підозрами про скоєння міжнародних злочинів, порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, включаючи сексуальне та гендерно зумовлене насильство і насильство над дітьми;

(b) Ратифікувати міжнародні документи, учасниками яких вони ще не являються і які посилять захист цивільних осіб у збройних конфліктах.

105. Комісія рекомендує Російській Федерації негайно:

(a) Припинити агресію та всі акти насильства, вчинені проти цивільного населення та військовополонених у порушення відповідних норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права;

(b) Припинити застосування катувань та інших форм жорстокого поводження як до цивільних осіб, так і до військовополонених;

(c) Вжити всіх можливих заходів для запобігання сексуальному та гендерно зумовленому насильству, що вчиняється проти цивільних осіб та військовополонених;

(d) Вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення, враховуючи те, що основною причиною смерті від початку повномасштабного вторгнення залишається використання вибухової зброї;

(e) Припинити напади на цивільну інфраструктуру, зокрема на об'єкти, що перебувають під захистом, такі як заклади охорони здоров'я та об'єкти культурної спадщини;

(f) Суворо дотримуватися міжнародного гуманітарного права та поважати тимчасовий характер будь-якого переміщення або евакуації дітей, забезпечивши їхнє якнайшвидше повернення, та утримуватися від впровадження заходів, що призвели б до протилежного;

(g) Звільнити або повернути в Україну всіх українських цивільних осіб, яких було депортовано до або які утримуються у Російській Федерації.

106. Комісія також рекомендує Російській Федерації:

(a) Забезпечити притягнення до відповідальності згідно міжнародних стандартів прав людини всіх винних, зокрема командирів та інших відповідальних осіб, а також тих, хто віддавав накази, вимагав або підбурював до вчинення міжнародних злочинів;

(b) Вжити необхідних заходів для запобігання скоєнню таких порушень і злочинів, зокрема, шляхом надання чітких інструкцій усім видам військ та іншим угрупованням, що беруть участь у цьому збройному конфлікті, з метою забезпечення дотримання військової дисципліни та поваги до міжнародного права прав людини і гуманітарного права, а також принципу відповідальності командування;

(c) Утримуватися від створення будь-яких перешкод наданню гуманітарної допомоги на окупованих територіях;

(d) Дотримуватися міжнародного гуманітарного права, застосовного до окупованих територій, у тому числі поважати об'єкти культурного надбання;

(e) Співпрацювати повною мірою з усіма міжнародними моніторинговими та слідчими органами з метою сприяння розслідуванню

порушень та пов'язаних з ними злочинів, скоєних усіма сторонами на окупований території та на території Російської Федерації.

107. Комісія рекомендує Україні:

(a) Комплексно розглянути питання психічного здоров'я та психосоціальних потреб, що виникли внаслідок цього збройного конфлікту, шляхом вирішення проблем доступу та розподілу ресурсів для відповідних служб, а також посилення їхньої інституційної координації, правового регулювання, моніторингу та оцінки;

(b) Забезпечити узгодження її зусиль, спрямованих на розробку комплексної програми репарацій, із регіональними та міжнародними ініціативами щодо формування у майбутньому міжнародного механізму компенсацій, у тому числі створений Радою Європи Реєстром збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, та розробку нових програм на основі змістовних консультацій із потерпілими;

(c) Продовжувати нарощування потенціалу для впровадження гендерно-чутливих та орієнтованих на інтереси потерпілих правових процесів притягнення до відповідальності та забезпечити репаративне правосуддя, включно із наданням медичної та психосоціальної підтримки всіх потерпілим, але у першу чергу, жертвам сексуального та гендерно зумовленого насильства;

(d) Завершити розробку стратегії розслідування та кримінального переслідування на основі Стратегічного плану щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023-2025 роки, а також забезпечити належну правову процедуру та прозорий моніторинг;

(e) Гармонізувати своє законодавство щодо воєнних злочинів у частинах, де воно не відповідає міжнародним стандартам, та внести зміни до національного Кримінального кодексу з метою уточнення визначення "колабораційної діяльності" задля уникнення правової невизначеності та завдання шкоди суспільній згуртованості.

108. Комісія рекомендує іншим державам та регіональним і міжнародним організаціям:

(a) Посилити національні, регіональні та міжнародні механізми притягнення до відповідальності (як судові, так і позасудові), у тому числі шляхом покращення їхньої координації та підтримки ефективної участі громадянського суспільства і спільнот, що представляють жертв та осіб, що пережили насильство;

(b) Забезпечити проведення змістовних консультацій із потерпілими під час введення в дію створеного Радою Європи Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України;

(c) Забезпечити подальшу інтеграцію правозахисних аспектів цього збройного конфлікту в Україні до порядку денного Ради Безпеки повною мірою.

Додаток

